

Клюєва К. Є.,
аспірант кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет,
м. Київ

Науковий керівник
Яковицька Л. С.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР

Професійна діяльність працівників силових структур по праву вважається роботою підвищеної складності. У кризових умовах, в умовах дефіциту часу, ризику та невизначеності, фахівці мають приймати дуже відповідальні та навіть доленосні рішення. Ця справа вимагає актуалізації певних психологічних особистісних рис характеру. В стресових умовах у людини підвищується рівень тривожності, вона може діяти автоматично виходячи із своїх особистісних якостей. Саме в такі моменти проявляються риси характеру, які були сформовані у продовж життя. Фахівець може застосувати всю свою фізичну та психічну енергію для самозбереження, раціоналізації, капітуляції, втечі чи залишатися в своїй професійній ролі та спрямувати свою діяльність на розв'язання актуальної задачі, допомогу іншим. Важко переоцінити значимість особистісних якостей характеру фахівця в кризові моменти. Такі моменти потребують мобілізації всього ресурсу фахівця, активізації всіх психічних та фізичних систем. Отже, невід'ємною особливістю психологічного портрету працівника силових структур є наявність такого компоненту, як духовний розвиток особистості. В ідеалі, працівник силових структур повинен інтегрувати в собі різні особливості соціально-психологічного образу. Розглянемо деякі з них: професійні якості – фізична та правова підготовка; моральні якості – чесність, справедливість, відповідальність, самовладання, дотримання етичних норм; комунікативні – тактовність, комунікабельність, толерантність. Але, саме духовний розвиток особистості визначально впливає на рішення, які будуть прийматися людиною в кризових умовах [1; 3]. Безсумнівно, що саме духовний розвиток визначає реалізацію якостей вищого порядку особистості – допомогу іншим людям, служіння іноді й самопожертва. Розглянемо етапи формування особистості за рольовою теорією Якоба Леві Морено, засновника групової психотерапії, соціометрії, соціодрами, психодрами та монодрами.

Традиційно виокремлюють **біологічну, соціальну та духовну** компоненти онтогенетичного розвитку людини.

Якоб Леві Морено запропонував розглянути розвиток людини через дефініцію акціонального голоду. «Первинний акціональний голод індивіда постійно

змушує його шукати ситуації, що надають йому можливість вираження.» [2, с. 101]. Морено вважає його базальним потягом, людською потребою, одним із проявів космічної спонтанності. Акціональний голод є передумовою нормального рольового розвитку. Якщо він патологічно скорочений або надмірний, то креативний рольовий розвиток стає неможливим. Нормальний акціональний голод змушує людину приймати і виконувати ролі (*role-taking, role-playing*), а при певних умовах навіть створювати нові (*role-creating*) [2, с. 103].

Будь-який вчинок, до якого змушує акціональний голод, людина здатна зробити тільки в ролях. Опишемо кожен з чотирьох рольових площин виділених Я. Л. Морено: соматичну, психічну, соціальну та трансцендентну (яка визначає духовну сферу особистості).

Соматичні ролі вміщують первинні ролі людини. З їх виконанням пов'язане все її життя аж до самої смерті. Перші ознаки психічних компонентів цих ролей можна розпізнати вже на ранніх етапах дитячого періоду, а пізніше вони проявляються ще більш чітко. Соматичні ролі часто називають «психосоматичними» або «соматопсихічними ролями». Однак виконання соматичних ролей, наприклад, того хто приймає їжу, є неодмінною умовою не лише збереження життєдіяльності організму, але і подальшого його розвитку і переходу до інших рольових рівней. Інші соматичні ролі, наприклад виникають в результаті статевого розвитку, є передумовою появи численних ролей, що відносяться до інших категорій. Як висхідних, що досягають своєї кульмінації і низхідних, тобто згасаючих, ролей вони досить чітко пов'язані з різними фазами життя.

Психічні ролі починають розвиватися в соціальній матриці. Вони розширюють сферу переживань дитини. Наприклад, в процесі годування дитина не тільки відчуває фізичне задоволення, а й радість. До соматичної ролі приймаючого їжу додається роль того хто насолоджується. У ролі того хто насолоджується, дитина відчуває себе ще краще, ніж в ролі просто фізично задоволеного. Нова роль зі свого боку сприяє подальшому духовному, розумовому і фізичному розвитку дитини. Психічна роль засмученого, навпаки, призводить до гальмування потреб, порушення апетиту і труднощів в навчанні. Психічними ролями людина визначає характер виконання нею соціальних ролей.

Соціальні ролі це ті ролі, в яких людина найчастіше вступає в зіткнення із зовнішніми реаліями життя, наприклад в якості службовця, члена трудового колективу, спортсмена, дружини, батька, сина. Всім соціальним ролям відповідає рольовий статус, що існує незалежно від носія ролі. Отже, ролі стереотипні. У своїх соціальних ролях людина не тільки діє відповідно до очікувань і вимог суспільства, а й, приймаючи все більш диференційовані ролі, розвиває самого себе. Морено, маючи на увазі найдавніші соматичні ролі, в яких людина діє ще до появи свого «Я», дає таке формулювання: «Ролі не виникають з «Я», але «Я» може виникнути з ролей». Але, чим сильніше людина ідентифікується зі своїми соціальними ролями, тим слабшою є або стає її особистість, тим стереотипнішою є її поведінка. Ослаблений в своєму «Я», фахівець вже не здатен спонтанно справлятися із вимогами надзвичайних ситуацій. При умовах появи почуття страху, громадянська мужність, самоствердження і самоактуалізація йому вже (або поки ще) не доступні. Жорстка рольова конформність служить скоріше захистом від страху, ніж виконанню ролей.

Трансцендентні ролі. На думку Морено, наше існування було б нудним і навіть гнітючим, якби воно вичерпувалося соціальними ролями. Людина не могла б вийти за рамки homo sociologicus та знайти себе в справжньому сенсі. Стало бути, існують ролі, які не можна зрозуміти із зовнішніх потреб і які Морено назвав *трансцендентними ролями*. У них людина робить іманентно притаманну світу трансценденцію і приходять до загального погляду на світ, що є передумовою будь-якої етики. Тому ми могли б говорити також про «етичні ролі», і про «релігійні ролі». У більш широкому сенсі трансцендентні ролі – це ті ролі, в яких людина підноситься над рівнем «людського, занадто людського» і, долаючи відчуження, вступає в нову, усвідомлено-емпатичну інтеракцію із надіндивідуальним буттям. Слід зазначити, що діапазон значень на трансцендентному рольовому рівні дуже широкий – від сфери етичного і креативного до сфери абсолютно релігійного. В останньому випадку індивід повністю розчиняється в надособистісному, як, наприклад, принц Гаутама в ролі Будди і Ісус з Назарета в ролі Христа. [2, с. 66–70].

Наведемо приклад рольових категорій для працівників силових структур.

Рольові категорії			
Соматичні, психічні, соціальні ролі (менші ніж особистість)			Трансцендентна роль - надіндивідуальна (більша ніж особистість)
Соматичні	Психічні	Соціальні	Трансцендентні
Той хто зхищається Той хто тікає (реакції тіла: бий біжи замри)	Сміливий воїн Зляканий воїн	Працівник силових структур (воїн)	Той хто служить Той хто захищає Оберігаючий (соціально трансцендентна)

Рис. 1. Розвиток ролей на прикладі працівника силових структур

Для фахівця силових структур вкрай важливо відчувати та розвивати свою професійну роль на всіх рівнях без виключення. Розвиток саме на трансцендентному, духовному рівні дає відчуття вищого сенсу своєї діяльності, відчуття єдності із іншими людьми, гордості за свою роботу та країну, усвідомлення важливості своєї діяльності та розуміння сенсу своєї роботи та життя.

Духовний розвиток – це постійна прогресія від соматичних ролей до трансцендентних ролей. На вершині цього процесу стоїть фахівець, який, як особистість, здатен діяти одночасно на соматичному, психічному, соціальному і трансцендентному рольовому рівнях. Фахівець силових структур, перш за все захищає порядок та закон, свободи і права громадян, тобто має діяти згідно із Законом України (соціальні ролі) та загально людською етикою та мораллю (трансцендентні ролі).

Список використаних джерел

1. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2007. 280 с.
2. Лейтц Грете. Психодрама. Теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено: пер. с нем. Москва: Когито-Центр. 2016. 380 с.
3. Яковицька Л. С. Самореалізація особистості і система гуманістичних цінностей в духовній спадщині Г. І. Челпанова. *Г. І. Челпанов і його роль у розвитку психологічної освіти і науки слов'янських держав*: Зб. докладів по матеріалам міжнародної наук.-практ. конф., 20-21 квітня 2012 р. Мариуполь: ДВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т», 2012. С. 197–200.